

Анфілада

КУПИТИ

Розповідаючи історію своєї родини, головна героїня змальовує період розпаду Радянського Союзу, становлення Незалежної України, систему шкільної освіти, виникнення стихійних ринків, Помаранчеву революцію, жахливий стан пенітенціарної системи України, торкається теми АТО. Україна в романі виступає окремим персонажем і поряд з іншими переживає ряд трансформацій. Через діалоги героїв порушуються болючі теми, про які не заведено говорити вголос. Метафорою історії є наскрізна анфілада місць, чужих квартир, пустих кімнат, з яких героїня йде, щоб більше ніколи не повернутися. Ідея роману полягає в питанні - чи здатна людина з тавром «соціального дна», без освіти й особливих талантів, принести у наше суспільство моральні цінності, які б хотілося наслідувати? Зрештою, роман «Анфілада», як і будь-який інший, - роман про людину. Про темне і світле всередині нас, про дружбу і кохання, бурхливі почуття і важкі розчарування, про надію і радість у найважчі моменти.

Олена
Демір

АНФІЛАДА

Олена
Демір

АНФІЛАДА

Демір О.В.

Анфілада : роман / О.В. Демір. — Тернопіль : Видавництво Богдан, 2024. — 360 с.

ISBN 978-966-10-1603-2

© О.В. Демір, 2024

© Видавництво Богдан, виключна ліцензія на видання, оригінал-макет, 2024

Розповідаючи історію своєї родини, головна героїня змальовує період розпаду Радянського Союзу, становлення Незалежної України, систему шкільної освіти, виникнення стихійних ринків, Помаранчеву революцію, жахливий стан пенітенціарної системи України, торкається теми АТО. Україна в романі виступає окремим персонажем і поряд з іншими переживає ряд трансформацій. Через діалоги героїв порушуються болючі теми, про які не заведено говорити вголос.

Метафорою історії є наскрізна анфілада місць, чужих квартир, пустих кімнат, з яких героїня йде, щоб більше ніколи не повернутися.

Ідея роману полягає в питанні — чи здатна людина з тавром «соціального дна», без освіти й особливих талантів, принести у наше суспільство моральні цінності, які б хотілося наслідувати?

Зрештою, роман «Анфілада», як і будь-який інший, — роман про людину. Про темне і світле всередині нас, про дружбу і кохання, бурхливі почуття і важкі розчарування, про надію і радість у найважчі моменти.

До читача

Сюжетні біти роману ґрунтуються на реальних подіях, герої справжні, змінені імена й не оприявлені локації. Художні засоби незначні, вигадки мізерні.

З пошаною і вдячністю до кожного з вас.

О. Демір

Пролог

Мене дратує правда. А ще більше, як люди за нею упадають. Хіба хтось знаходив у правді втіху і підтримку, яку здатна подарувати вигадка? Коли холод і страх прохромлюють тіло крижаними стрілами, тільки рятівна вигадка може прийти на допомогу.

Ким я тільки не була, опинившись в дитячому будинку. Принцесою, яку вкрала у мами зла відьма, а може, цигани з кочівного табору, вони відвезли мене аж на край світу, але мама обов'язково з'явиться. Вона ж колись була. Однак відомостей про неї зовсім мало — прізвище та рідкісне ім'я з особової справи, декілька світлин, які зафіксували її візити в дитячий будинок. Обличчя майже не видно, на мамі завжди висіли інші діти, не випускаючи з обіймів, це грало на нервах тоді, і псує кров тепер, коли я переглядаю поцуплені з теки знімки.

Історія мого походження завжди не давала спокою, з часом вона ускладнювалась, обростала новими подіями і персонажами із уже не дитячих книжок. Можливо, я донька куртизанки і бандита, улюбленою була історія про те, що мама шпигунка і загинула при виконанні секретного завдання. Зрештою всі фантазії звелися до її загибелі. Так легше було пояснити її зникнення і приспати бажання знати правду.

Перед школою сиріт з дитячого будинку розподіляли в інтернати, і це була межа, за якою втрачалась надія. З інтернатів рідко забирають в родини. Але мені пощастило, яскраве сонце зійшло на небосхилі і поцілувало маківку. У величезному всесвіті для мене віднайшлися батьки, а разом з ними справжня бабуся, власна кімната, нове прізвище, подарунки на дні народження і багато-багато радості. Мене взяли за доньку прийомні батьки.

Толік і Соня, на перший погляд, були звичайними людьми, але мали особливу суперсилу. Варто було їм взятися за руки, як ритм їхнього дихання змінювався, прилаштовуючись одне до одного. А коли ці двоє обіймались, то складались у живий паз, який пульсував і змінював простір навколо. Батьки кохали одне одного з такою силою, що здавалось — злегка помирали, коли їм доводилось розлучитись хоча б ненадовго. Обіймаючи їх обох, я відчувала як свідомість тамує сумні спогади і збляклі фантазії. Для усіх, хто не знав правди, я була наслідком цієї неймовірної любові. Чого іще бажати...

У 2014 на Сході почалася війна, і наше життя змінилося. Загинув брат мого батька, він був військовим. Здавалося, бабуса не переживе його смерті. Після кожної жахливої новини зі Сходу наша реальність розпадалась на дрібні частки, і відновлювалась зовсім в іншому вигляді. А у 2022-му на Україну полетіли ракети, і мій власний рай перетворився на пекло. Тато записався в тероборону і переїхав на полігон для посилених тренувань, мама відвідувала курси екстреної медицини, але роботу не покинула, вона працювала медсестрою в поліклініці. Мене відвезли до бабусі, адже тато готувався відбутися з дня на день у складі новоствореної бригади туди, звідки тисячами прибували біженці, а мама з цивільної медсестри поспішала стати парамедикинею.

На моє шістнадцятиліття ми з бабусею їли яблучну шарлотку і переглядали новини. Я уже не пам'ятала коли новини були без війни, і не знала людей, яких вона не торкнулась.

Бабуса, переживаючи за батьків і постійну небезпеку, не спала ночами, а зараз після чаювання і приємних спогадів задрімала на канапі. Я вкрила її тоненькою ковдрою і тихо вийшла на ґанок. Тільки б не завилася сирена, нехай поспить.

На садовому столику лежали яблука і горіхи, в скляному келішку трохи свіжої шипшини, я висипала її на глиняне деко і пройшлася пальцями по лискучих ягодах. Вона ще встигне пров'ялитись під лагідним сонцем. Взимку бабуса дістане її з полотняної торбинки і приготує чай. Ми питимемо його разом, і літо, яке у нас відібрали, повернеться блакитним небом і квітучими полями. Все навколо нагадувало про батьків. Чим далі заходило в осінь, тим частіше сум накочував хвилями і лише зрідка відступав.

З поштової скриньки на траву випали рекламні буклети, і я згадала, що давно її не перевіряла. Дістала лист з пенсійного фонду, рахунки за електроенергію і цупкий конверт кремового кольору. Найбільше здивувало те, що він призначався мені. Наша адреса акуратно виведена українською, а зворотна — італійською, в кінці латиницею ім'я з особової справи. Те саме, рідкісне.

Вражена раптовістю відкриття, в глибині душі я не здивувалась. Скільки себе пам'ятала, мала передчуття, або навіть знання, що через свою звичність не потребують словесного формулювання — це колись

відбудеться. А у той момент, розглядаючи два аркуші паперу, збагнула, що відчуття втрати, туги, самотності, яке завжди було зі мною і віддаляло від інших людей, — нарешті має пояснення. Справа в моїй мамі.

Колись я була донькою іншої жінки.

Я пояснювала її зникнення смертю, але вона жива.

Хто ж я тепер для неї? І ким є для мене вона?

Не знаю скільки часу я провела на ґанку, дочитавши листа. Важкі думки обплутали мене, як павутина. Колись давно я мріяла дізнатися правду, ця думка була нав'язливою і переслідувала мене. З тих пір минуло багато років, у мене з'явилася родина, спрага дізнатись правду відступила, а з часом настільки затихла, що далася про себе забути. Але цей лист перевернув у мені все, і дивне відчуття прокинулось. Воно стрімко росло всередині, я відчувала його фізично, щось холодне в районі шлунка. Знайоме хвилювання пульсувало у скронях і чіпкою хваткою здавлювало горло.

Коли я нарешті підвелась, вже почало темніти. Бабуся поралась на кухні, перебуваючи в гарному настрої, короткий сон пішов їй на користь. Відмовившись від вечері, я пішла до своєї кімнати. Лист все ще був у мене в руках. Сівши за стіл, почала обдумувати ввічливі фрази, щоб відмовитись від зустрічі з мамою, яка колись мене народила. Мені було простіше мати з нею справу як з померлою, тоді як з живою я не знала, як поводитися. Цей висновок, мабуть, не варто згадувати в листі.

Згодом закинула початого листа і взялась за книгу. Час перед сном я завжди присвячувала читанню, занурюючись в інший світ. Але в цей вечір книга не спрацювала. «Я можу дізнатися правду...» — шепотів голос, і від нього ніде було подітися. Пововтузившись без сну до опівночі, помітила, як місячне сяйво повзе кімнатою до столу, обмацує предмети, книги, лягає пласкою плямою на кремовий конверт з гострими кутиками.

У напівсні мої спогади змішались з фантазіями, пережите з почутим, ось я уже простую чужим містом, розштовхуючи людей, а насправді важке повітря навколо себе. Виринаючи з липкого марева, хапаюсь за свідомість і намагаюсь зрозуміти кого я шукаю, одночасно даю опір власним думкам і бажанням. Ось жінка з натовпу мовчазних людей

повертає до мене голову, й одразу вивищується над усіма, оживає. Золотаве волосся, плавно окреслені високі вилиці, ідеальні пропорції обличчя, шкіра випромінює м'яке світло. Її вроду можна було б назвати спокійною, якби не очі кольору м'ятних льодяників — живі, глибокі, як відблиск зеленої крони в лісовому озері. Я намагаюсь пригадати, яку книгу читала перед сном й усвідомити, чи моє тіло досі перебуває у ліжку. Несподівано рев сирен повітряної тривоги розтинає простір. Ось і все, загрозлива реальність знову краде сни у мого міста, а мобільний додаток стверджує, що у всієї країни. Сусіди прокинулись. Не наші, а ті, «за поребриком». Потрібно бігти в укриття.

Тато в перших боях отримав контузію, а за два місяці важке поранення під Ізюмом. Він ще не знав, що вижив, перебував у комі, а мама вже була поряд. Вона спочатку рвонула туди, де його поранило, в зону бойових дій, але не доїхала. Військові затримали. Її потрібно було фізично затримати, бо зупинитись сама вона не збиралась.

Потім оселилась під дверима палати. Лікарі радили не плекати ілюзій, ногу не вдалось врятувати, мало шансів на те що виживе, а вона вдавала, що не розуміє, і кричала на них і на Бога. А потім схопила його за бороду і переконала повернути її коханого. Коли тато вперше після поранення прийшов до тяти, то побачив її обличчя. Коли я думаю про це, у мене сльози течуть струмками. Приїхати мені не дозволили, шпиталь занадто близько до зони бойових дій.

Про мою евакуацію до Європи думали давно, ще на початку повномасштабного вторгнення. Я опиралась з усіх сил, сердилась, доходило до істерик, понад усе мені хотілося бути з ними у ці важкі часи. Поки не всі мої друзі виїхали, я мала аргументи, але з кожним днем їх ставало менше. Якось тато зателефонував зі шпиталю і надтріснутим, але таким рідним і люблячим голосом почав зі мною говорити. Розповів, як багато втратив на цій війні, але збирається продовжити боротьбу. Спочатку відновиться в Україні, поїде на протезування в Ізраїль, потім долучиться до команди інженерів і розроблятиме дрони. Це війна дронів, а не людей, і хто скоріше це збагне, той і здобуде Перемогу.

— Мене ніщо не зупинить, Юльцю, окрім... — тато на мить зупинився, — якщо з тобою щось станеться, вся моя боротьба втратить сенс, і тоді я зламаюсь...

У той момент я зрозуміла, що не маю вибору. Нехай краще ресурси моїх батьків ідуть на Перемогу, а не плавляться від хвилювання за мене. Ще за три дні приїхала мама. Вона помітно схудла і змарніла за останні місяці, на вилицях грав нездоровий рум'янець, тільки її прекрасні карі очі горіли ентузіазмом, вона раділа, що тато потрапить на програму протезування в Ізраїль, і що я нарешті їду в безпечне місце. Як же егоїстично, з мого боку, було так довго їх мучити. Батькам залишилось умовити бабусю, але тут без варіантів, я знала, що вона нікуди не поїде.

На вибір я мала три локації — поїхати в Польщу до маминої подруги, в Чехію до татових родичів, або скласти іспит і спробувати вступити до IT-коледжу в Нідерландах, вони виділили 100 безоплатних місць для абітурієнтів з України. Якщо уважно перечитати програми для українських біженців, можна було б знайти ще щось. Світ відкрив свої двері для українців, люди з цивілізованого Заходу допомагали і щиро бажали накидати на шальки терезів людяності, щоб врівноважити те жахливе зло, яке творив з Україною оскаженілий «братський» народ. До іспиту в коледжі залишався місяць, то ж обрали спочатку Польщу. Мені було байдуже, куди їхати, яка різниця, де скінити, якщо батьки з бабусею залишаться в небезпеці.

Коли я вирушала в дорогу, був звичайний день, не рахуючи пронизливого виття сирени. Перевірила валізу, похапцем закинула декілька улюблених книжок, подумавши, дістала з шафи «Голема» Густава Майрінка, він неабияк підходив до мого настрою, і поклала в наплічник для читання в дорозі. Мені давався шанс поїхати туди де немає війни, звуків сирени і новин про прильоти, але настрої був гнітючим. Я стримала сльози, прощаючись з бабусею вдома, але на автостанції, схопившись за маму, не могла від неї відірватись. Вона гладила мене по спині, тихенько нашіптувала:

— Ти скоро повернешся, котику, обіцяю. Вивчиш іноземну мову, наберешся нових знань і повернешся. Чуєш? У нас буде багато роботи після Перемоги. Потрібно вірити в краще, завжди потрібно вірити...

Автобус м'яко рушив з платформи, а мені ще довго стояли у вухах мамині слова про віру в краще. Вона своїм прикладом щодня демонструвала, як жити і вірити. І я так зможу. Як все-таки мені пощастило з батьками! Витерши сльози, я стала дивитися у вікно,

розглядати попутників і налаштовуватись на нове життя, яке почнеться вже завтра.

Поспавши трохи і перекусивши канапками, я відчула деяке полегшення і дістала «Голема». Зсередини книжки випав лист кремового кольору, про який я давно не згадувала. Байдуже переглянула слова, уміло складені в рядки, відмітила, що вони не справили на мене такого враження, як першого разу. Більш того, зараз цей лист здавався мені абсолютно недоречним. Бажання дізнатись історію свого походження, яке мучило мене все життя, було поховане під пластами інших сильніших емоцій. Я думала про батьків, про татову реабілітацію, про Перемогу, після якої зможу повернутись. Фантоми минулого здавалися у той момент збляклими і непереконливими.

Наостанок глянувши на листа, намірилась відправити його в торбу зі сміттям, але мою увагу привернув дрібний шрифт після слів прощання. Увесь лист написаний від руки, тільки цей рядок набраний на комп'ютері. Дивно, щоб ідеально розмістити друковані слова під рукописним текстом, необхідно було спочатку їх видрукувати, а потім вже писати. Ці дії мали сенс лише в тому випадку, якщо друкований рядок ніс у собі щось дуже важливе. Я не помітила його першого разу, бо читала лист в потемках на ґанку. І зараз майже не розрізняла слів. За допомогою ліхтарика з телефону вдалось розгледіти посилання на Google Doc. Просканувавши посилання, я ввела його в рядок пошуку. Підтягнувся файл на 360 сторінок з доступом до завантаження. Це була історія жінки з рідкісним ім'ям з моєї особової справи. Судячи з років, указаних в короткій передмові, вона брала початок задовго до мого народження. Нічого собі! Кров застучала в скронях. Що там може бути на майже чотирьох сотнях сторінок? Я оглянула салон, сусідка, що сиділа поряд, втишившись, задрімала, іншим пасажирам не було до мене діла, в автобусі пригасили світло, до зустрічі з маминою подругою не менше восьми годин. А у мене в руках ключ до минулого, яке завжди не давало спокою. Скільки разів я планувала похоронити його, оплакати і нарешті відпустити. Але воно виявилось сильним і живучим. Тим часом файл завантажився. Декілька хвилин я зволікала, відчуваючи хвилювання від наближення чогось незворотного, того, що

назавжди змінить моє життя, але врешті цікавість перемогла, і я тремтячими пальцями натиснула «відкрити файл».

Для мене слова бачити і читати давно мали однакове значення, тож зручніше уможившись, я занурилася в текст на екрані.

Частина перша

Молочні роки

Відколи себе пам'ятаю — ненавиджу дощ і хробаків. Брудно-червоні трубочники рухливими жмутками в'юнились у пластиковому кюветі. Сусід Олег добував хробаків зі споду замуленої канави й годинами промивав під тоненькою цівкою води, виполіскуючи бактерії перед тим, як згодувати акваріумним рибкам. Я з відразою за ними спостерігала й усвідомлювала, що навіть таке нікчемне життя, плід стоячої тухлої води, дегенерації та відсутності гігієни комусь потрібне. Краще б мозок відмовився будити спогади, з людьми так буває, але не зі мною. Пам'ять увібрала весь непотрібний мотлох, втрамбувала у дальні закамарки і протягнула крізь роки. Я радо позбулася би половини своїх спогадів, особливо — дитячих. Коли залишаюся з ними наодинці, вони мене труять.

Ми з мамою жили в гуртожитку при невеличкому цементному заводі, й на одинадцять кімнат першого поверху припадало два туалети та один умивальник. Спершу умивальників було три, але в одному розбилася раковина, і її не замінили, у другому Олег промивав колонії трубочників, а до третього справного завжди була черга.

Пам'ятаю себе з чотирьох років. Безтурботна пора дитинства — молочні роки. Попри назву, вона не має нічого спільного з молоком. Тут справа в зубах. Доки не випадуть перші зуби, дрібні, мов горішки, — молочні роки тривають. Психологи стверджують, що це найважливіший період у житті. Невпинно триває запис на невидимий носій, і потім його неможливо відформатувати. Вбиті у голову фільтри залишаються на все життя, й крізь них ми споглядатимемо за світом і собою.

Батька я не знала, мама, коли згадувала про нього, завжди говорила «він». До того ж, він був нетутешнім, із Грузії. Його забрали до пологів, спочатку в СІЗО, а згодом ув'язнили. Народжувати мама їхала як одиначка. Місце грузинського тата було вільним за нашим розхитаним столом. І важко сказати, що було би кращим — тато-алкоголік з цементного заводу, чи оте порожнє місце.

Але Марікою я стала завдяки йому. Коли «біленька» не зовсім висмоктала мамі розум, вона пригадувала різне. Розповідала, як за місяць до пологів завітав чоловік від «нього», не роззувшись із вулиці, хазяйновито пройшов до столу, згорнув убік усе, що там лежало, дістав з сумки коньяк, апельсини, цукерки, тицьнув вагітній мамі конверт із грішми. Уже на виході, обернувшись, сказав: «Як буде донька, він просив назвати Марікою». Більше про «нього» ніхто не чув. Позаяк батько ніколи ні про що не просив, а завжди наказував суворим тоном або стусанами, мама з поваги чи зі страху — прохання його виконала.

Після пологів вона повернулася в похмуру неприбрану кімнату, довго дивилася на повитий рожевою стрічкою згорток, доправлений не за тією адресою, і до неї повільно, крізь тупий біль унизу живота і пекучий згусток у горлі, доходило, що його вже не можна повернути назад або передати іншому. Мама зрозуміла, що залишилася сама. Відкоркувала коньяк і вперше напилася до безпам'ятства. Тим згортком була я...

Мені п'ять. Лежу вдома і намагаюся зрозуміти, що змінилося. Ще вчора було чотири, я умилася, перевдяглась у сорочку в горошок, помріяла про щось смачне — я щовечора мріяла про смачне, мабуть, усі діти так роблять, — лягла у своє ліжко, заснула, вранці прокинулась — і мені вже п'ять. Продовжую лежати і чекати, розглядаючи свою кімнату. Власне, вона не тільки моя, ми живемо тут з мамою. Від дверей до вікна можна нарахувати дванадцять кроків. Під вікном стоїть стіл, і якщо його відсунути, кроків буде більше. Я вмю рахувати до ста і знаю всі букви. В кімнаті тринадцять великих предметів — ліжко, холодильник, диван, шафа, стіл, буфет, велика коробка з гофрованого картону, що теж виконує роль шафи, тумба з книгами, телевізор і чотири стільці. Якщо полічити весь посуд, одяг, книги, подушки, гудзики в коробці, то предметів набереться тисяча. Мабуть, зможу це зробити, коли мені буде шість.

Моє ліжко стоїть за вхідними дверима, і головою я лежу до стіни, що відокремлює кімнату від коридору. В нас довгий коридор, і добре чути, хто і коли ним крокує. На першому поверсі багато кімнат, й у кожній живуть люди. На наших дверях сріблястий овал з цифрою 10. Я знаю

повну адресу, знала це у чотири роки. Мені не дозволено заходити до інших кімнат на нашому поверсі, але дуже хочеться. З дітьми з гуртожитку можу гратися тільки на вулиці.

У кімнаті тихо, мама на роботі. Вона працює на прохідній цементного заводу і не завжди каже, куди йде. Але її легко знайти — якщо нема в кімнаті, у спільному туалеті або на спільній кухні, то вона на прохідній. Мені подобається приходити до неї на роботу. Там теж є кімната, не така велика, як наша, шість кроків. Але у ній є справжній телефон. Він стоїть на столі й робить біп-біп-біп, коли я беру слухавку. Крім стола та стільців, у маминій робочій кімнаті нема більше нічого. Вона не любить, коли я до неї приходжу. І взагалі мама мене не любить. Я довго думала, чому, а потім зрозуміла, і мені полегшало. Ми з нею не схожі. У неї каштанове волосся і карі очі, а моє волосся кольору тирси на пилорамі. Коли я пірнаю в тирсу, то на косах її важко помітити. А очі... Я не знаю, які у мене очі, вони бувають сірими і зеленими, а коли плачу, стають червоними й мокрими. Одне слово, я не була схожа на маму, і це її засмучувало.

У дитинстві я понад усе любила не іграшки та свята, а «Лікарську», і вмить вирізняла її на прилавку серед інших ковбас; «Лікарську» випускали у велетенських цурпалках, схожих на зігнуті коліна. Хрещена мама, Катюня, завжди приносила великий шматок цієї ковбаси і пильнувала, щоб я не гризла її разом із коричневою харчовою плівкою.

Уже не пригадаю, за яких обставин дізналася, що хрещена — це вибірна посада, й з жахом усвідомила, що на місці Катюні могла бути інша жінка. Згодом придумала собі янгола-охоронця, котрий запізнівся на роботу в день мого народження, а потім і зовсім зник, тож хрещеній довелося трудитися за двох: за себе і за нього.

Катюні було сорок, і її давно годилося називати Катериною, або Катериною Олександрівною, але ніхто до неї так не звертався. Вона була невисока на зріст, худенька, жвава, дзвінкоголоса, по-дівчачому сміхотлива — Катюня і є. От із нею ми були схожі, якби не волосся. Її волосся блищало на сонці, як мідний дріт, вона була чистим, м'яким світлом мого життя й чудово пахла — медом і яблуками.

Окрім хрещеної, мене іноді підгодовували сусіди. На кухні вони говорили про когось, не називаючи імені. Але вкотре чуючи — «бідна

дитина», «вуличне собачення», здогадувалася, що то про мене. Наші двері найближчі до кухні, тож якщо лежати тихо, можна почути багато цікавого про себе й інших мешканців гуртожитку. Дивувало, чому сусіди так думали, у мене ж була кімната з цифрою 10.

Найважче жилося взимку. Шуби чи пальта вистачало на два-три роки, а із взуттям було гірше. Якось перепали чорні чоботи, на два розміри більші, цілі, тільки блискавки не застібались. Я зшила халяви знизу догори, взутися могла і без блискавки, але першого дня мало не вбилась у цих чоботях, підошви були стоптані та слизькі, як поверхня стола. Щовечора я над ними чаклувала. Потримавши над вогнем великого цвяха, «малювала» на підошві борозенки, щоб не ковзатися. На один день допомагало.

Мені здавалося, що я така, як усі діти в гуртожитку, і не розуміла, чому нам не дозволяють разом гратися. Часто сиділа у дворі й думала. На вулиці краще, можна змішатися зі зграйкою друзів, разом подуріти. Коли діти розходилися по кімнатах, йти в гості мені було зась. М'яко, але впевнено, двері зачиняли перед носом. Чула, як інші батьки пошепки наказували «вкраде щось або заразить стоматитом і кон'юнктивітом». Я не знала, що таке стоматит і кон'юнктивіт, ніколи не хворіла і не крала. Але хіба можна сперечатися з дорослими!

Тож вимушено проводила у дворі багато часу, сидячи верхи на широкому паркані, спостерігала за «територією», так ми називали відгороджену від подвір'я частину цементного заводу. Там було цікаво — завжди лунали голоси, гуркотіли машини, робітники вивантажували пісок, мішали у гігантських чанах цемент. Перелазити на «територію» дітям суворо забороняли. Але після вісімнадцятої години за парканом усе стихало. Бігали сторожові пси, добрі й лагідні. На прохідній чергувала мама, а на території підстаркуватий, тугий на вухо, сторож. Дочекавшись вечора, я пробиралася в «заборонену зону». Нічого небезпечного, крім лісопильної рами, на мій погляд, там не було. Я шукала биту руду цеглу, вуглики, закам'янілі шматочки вапна і малювала на паркані окатих принцес, креслила класики на асфальті. Улюбленою розвагою на «території» була Піщана гора. Однак цей захопливий атракціон, доступний тільки мені та сторожовим собакам, мав недолік. Видряпавшись на гору і жужмахом

скотившись униз, я потім довго витріпувала пісок і дрібну ракушню з волосся, одягу й навіть із трусиків.

А ще на території стояли в ряд вантажівки з теплими кабінами. Від них пахло мастилом і залізом, а від гігантських покришок — розпеченою гумою. Здавалося, машини живі й дихають, лише поснули, а завтра прокинуться і знову заревуть. Іншою улюбленою розвагою на «території» була величезна металева загата з дрібною тирсою. Там теж можна було пірнати, занурювати руки і ноги в пухку жовту масу, вбирати носом гострий запах деревини. Загата з дерев'яною стружкою мене не вабила, об неї можна подерти шкіру. Найбільш дошкульним і, на мій погляд, непотрібним на «території» був склад пресованої скловати. Я намагалася триматись якомога далі від гігантських рулонів брудно-коричневого кольору, бо від найменшого контакту з ними у мене свербіла і пекла шкіра.

До останнього пункту «території» я підходила з острахом. У найдальшому кутку громадилася пилорама — гігантський деревообробний верстат для розпилювання дерев. Коли вмикали пилораму, я чула натужне ревіння і дзижчання у себе в кімнаті. Хоча розуміла, що верстат не зависє, пульт управління з червоною кнопкою замкнений на колодку, а зубчасті пилки непорушно стоять, поблискуючи на сонці, все одно було моторошно.

Награвшись на «території», поверталась у двір і там знаходила собі роботу. Довго крутилася навколо труби від турніка, коли в голові паморочилося, змінювала руку і розкручувалась в інший бік. Могла скинути взуття і лазити по деревах або гойдатися на гойдалці. У вихідні моє дозвілля урізноманітнювала музика з розчинених вікон. Слова пісень я не розуміла, але деякі з них подобались: от, наприклад «Киксин *грустіт о матері*» була сумною, я уявляла маленького хлопчика Киксина, який залишився сам і тужить за мамою, я тужила разом з ним. А коли жіночий голос співав «Ах, *вєрь мнє, Саш, ах, вєрь мнє, Саш!*», я співала теж і підтанцьовувала. Вдома у нас не було радіоли, тільки радіо. Варто було його увімкнути, відтіля лунало: «Цекака Пеесес, Цекака Пеесес», я не знала, хто така Цекака, і радіо слухати не любила.

У дворі росли чотири дерева — стара квона липа і три велетні: береза, горобина й каштан. Дуже тішилася, коли дівчатка навесні

просили нарвати бруньок з берези для сережок або восени червоної горобини для коралів. Ніхто, крім мене, на ці дерева вилізти не міг. Одного разу Миколин кіт Тишко перевальцем побіг за вуличною кішкою і видряпався на каштан. Спритніша киця швидко зіскочила з іншого боку і чкурнула з двору, а Тишко залишився сидіти на каштані й гудіти басом.

Щоби зрозуміти, чому кіт не міг злізти з дерева, його варто описати. Тишко був настільки вгодованим, що скидався на диванну подушку. Ходив поважно, ніколи не поспішав і не нявкав, а гудів низьким басом і мав кумедний розкосий погляд. Загалом був милим, але через могутнє гудіння всі його побоювалися.

Того дня мешканці гуртожитку зібралися під каштаном. Тишко гудів і нервував усю околицю, але ніхто не міг вилізти й порятувати його. Підставляли драбину, але стовбур, як баобаб, розпускав гілки занадто високо. Повернувся з роботи Микола і теж безпорадно стояв під каштаном. Ліда, його мати, ледь стримувала сльози.

— Може, пожежників викликати? — запропонував хтось.

— Ага, будинок у людей займеться, а пожежники приїдуть з цим келевейком бавитися?

— А може, Маріка вилізе?

— Хто? Та хіба вона вилізе...

Діти побігли мене шукати, але ж я була поряд і все бачила. Знітившись від уваги дорослих, несміливо підійшла до дерева. Не сумнівалася, що зможу, робила це не раз, лише одяг боялася подерти, знизу стара кора порепалась і стирчала гострими виріжками. Але й Тишка було шкода.

Наважившись, скинула взуття й, обійнявши стовбур, пружно уперлась у нього ступнями. Далі підтягнулась і знову уперлась ногами. Обережно подолала частину стовбура з крихкою корою, що обсипалася з-під ніг, а коли дісталася гладкої частини — справа пішла швидше. Жінки тихенько зойкали, задерши голови, чоловіки на них цикали. Скоро дісталася Тишка, але від страху він ще більше вкосів і міцно тримався лапами за дерево.

— Ну давай, Тишо, давай, не бійся, йди до мене, — тихо попросила я.

Нарешті вдалось обхопити кота рукою, він був важким, борсався та тремтів, і я зрозуміла, що разом ми не зліземо.

— Доцю, спробуй доповзти до драбини, я його тут підхоплю, — гукнув дядько Іван, Катюнин чоловік. Він працював водієм вантажівки і був найдобрішим білявим велетнем у світі. Звідки він тут узявся? Вони з Катюнею і двома синами жили не в гуртожитку, а неподалік, у приватному секторі.

— Давайте швидше драбину, тримайте міцно, не впустіть, бо поприбиваю, — командував дядько Іван.

Підбатьорена підтримкою, я обережно почала сповзати, впираючись животом в кору стовбура. Дядько прийняв у мене кота, спустився на два щаблі вниз і передав людям, далі зійшов сам і став поряд із драбиною. Опинившись в Лідиних руках, Тишко перестав гудіти. Коли я ступила на землю і полегшено видихнула, у дворі гримнули оплески й радісні вигуки.

— Ну, Марушо, я аж зіпрів, — сказав дядько Іван і підхопив мене на руки. — Пушинка! Як ти ту довбню зняла, він же важчий за тебе! Лідко, а ти перестань кота розпихати, уже як підсвинок!

І тоді сусіди вперше почули незнайомий сміх — дзвінкий, заливчастий. Це був мій сміх. Я не знала, що вмію так сміятися.

Зараз упевнено можу сказати, що той день був найщасливішим за всі молочні роки. Сусіди стали помічати мене, тепліше дивитися вслід, згадуючи історію з котом.

Мама чергувала на прохідній день через два і того прекрасного вечора працювала. Хотілося побігти до неї на роботу й розповісти усе. Я не могла зосередитися, крокувала кімнатою, всміхаючись до себе, а потім Ліда принесла цукерок. Важко було витримати стільки емоцій за один день! Ще ніколи я не чекала маму з таким нетерпінням. Ось двері рипнули, і вона увійшла. Мене аж розпирало, але я мовчала, от побачить цукерки, здивується, запитає, звідки це, і я розповім, як рятувала кота, а дядько Іван мене, а потім були оплески, і всі дякували. Вдивляючись у мамине обличчя, урочисто всміхалася і з усіх сил тримала мовчанку. Вона байдужо глянула на стіл, перевела погляд на мене:

— Спати лягай, пізно вже, — вимовила нарешті.

— Поглянь, скільки у нас цукерок! Це Ліда подарувала, я її Тишка зняла з дерева, він видряпався на верх і не міг злізти, й ніхто не міг допомогти, а я змогла, дядько Іван був поряд, тримав драбину. Всі плескали і були такі радісні, і я теж! А ти, мамо?

— Лягай уже спати.

Мамин погляд був скляним і байдужим, як у риби. Хотілося підбігти, кинутись їй на шию, прокричати:

— Я тут! Куди ти дивишся? Подивися на мене, обійми! Я так на тебе чекала! І завжди чекаю!

Але духу не стало. Мовчки умилась і лягла. До цукерок ніхто не торкнувся...

Частина друга

Школа

Мені сім. Подумки уже в школі, відчувала, що там буде добре. Але ближче до першого вересня почала хвилюватися. Довго перебирала у портфелі олівці, ручки, лінійку і жовту гумку, яку хотілося надкусити. Разом з портфелем Катюня подарувала білі та коричневі стрічки. Білі на перше вересня, а коричневі на будні. Шкільну форму я мала, хтось із сусідів приніс. Ну коли вже, коли перше вересня? Все гадала, якою буде моя вчителька. Раділа тому, що з'явиться двадцять нових друзів, а може, і тридцять. Усе нове мене лякало, крім майбутніх друзів.

Перед першим вересня мама вирішила мене підстригти. Я не здивувалась, адже вона завжди стриглася сама. Підкрутила старі ножиці, якими різала тканину й відтинала плавники у риби, і посадила мене на стілець. Я занепокоїлась: а що, як не вийде, мені подобалося моє довге волосся, але мама старша, вона знає, як краще. Ножиці скреготали і голосно клацали. Волосся мертвими пасмами падало до ніг.

— Тупі, як срака, важко стригти, — повідомила мама.

Було смішно, як ножиці можуть бути сракою. Я совалася на стільці, доки мама «рівняла». Коли ножиці цоркнули під вухом, я поглянула вниз і обімліла: вся підлога навколо стільця була встелена волоссям. Це означало, що на голові його не залишилося. Підступили сльози, відтяті волосинки кололи очі й лоскотали в носі. Тепер я людина без волосся, і як іти до школи? Всі подумують, що я хлопець. Нарешті мама закінчила стригти.

— Нічого, відростуть, — сказала вона і заходилася збирати пасма у сміттєве відро.

Я прожогом побігла в туалет. Над середнім умивальником висіло люстерко із забіленими вапном кутиками від останнього ремонту. Довго вимивала короткі волосинки з обличчя і шиї, доки наважилася глянути у дзеркало. На мене дивилося чуже, розпухле від сліз, обличчя з короткими смиктиками волосся. Справжня потвора...

— Боже, дитино, хто тебе так? — у дверях стояла сусідка Галя з дитячим горщиком.

Метнувшись із туалету, побігла на вулицю. Темніло. Свіжий вітер обвівав прохолодою і змушував дрібно тремтіти. Дивно, я поспішала на вулицю виплакаться, але не могла. Щойно сльози бралися, вітер їх одразу висушував, як білизну на мотузках. Мені стало так гірко, й увесь світ видавався порожнім. Вечірня темрява закрутилася навколо і підхопила мене.

Сусідка Аня днями витягла з окропу мертву курку і швидко її обскубла. Брудне зліплене пір'я жмутками падало на газету, довга шия безпомічно колихалася, з неї скапувала кров. Курці розітнули черево, і звідти бризнули нутроці, випали петлі тонких кишок. Поряд лежала відтята голова із заплющеними очима. Я вибігла з кухні: уявилося, що колись усе це станеться зі мною.

І ось сьогодні мене обскубли, випатрали надію на щось хороше. Красиві стрічки уже нема на що пов'язати, радісні очікування змарніли, і я вирішила не йти до школи.

Може, пізніше, коли відросте волосся, а росте воно повільно. Мабуть, доведеться пропустити перший клас і йти зразу в другий.

— Маріко, Маріко! Де ти доцю, у дворі? — почувся рідний голос. Катюня стояла на порозі гуртожитку і не бачила мене за широким стовбуром каштана. Я не вийду, бо вона теж засмутиться.

— Ось де ти, мавпенятко моє! Ах... Боже! — Катюня сплеснула руками, як сусідка Галя.

Я знала, як потворно виглядаю, але не думала, що настільки. І сталося несподіване — сльози знову полилися рікою, і вітер уже не міг їх висушити.

Катюня сіла поряд і погладила по спині.

— Це мама тебе підстригла? — тихо запитала вона.

— Так, але ножиці були тупі, — хотілося додати, «як срака», але хрещеній це не сподобалось би.

— Зачекай мене тут, я зараз, — вона встала і швидко пішла до дверей.

Ох і лаятимуться зараз! Катюня завжди сварила маму: коли я хворіла або у нас не було продуктів, через візити маминих друзів по чарці. Я подалася на підслухи до відчиненої кватирки. Мій здогад справдився. Вони сварились, але всередині кімнати, і слова важко було розібрати. Раптом мама вигукнула:

— Ти мене не сповідай! Приходь щоранку і заплітай їй волосся, як така розумна!

— А що ти думала? Це ж дитина, дівчинка, про неї треба дбати! Завтра зранку до школи, а вона сидить під деревом і плаче!

Говорили про мене, тож від цікавості я перестала схлипувати. Дорослі й не здогадувалися, скільки можна дізнатися, тиняючись по темних закомарках нашого будинку. Я навчилася бути непомітною, сторожко прислухатися до кожного звуку, і щоразу мені відкривався цілий світ потаємних розмов і дурнуватих пліток. Дорослі міркували: якщо нікого не видно, то ніхто нічого не чує. Вони помилялися.

Постоявши під вікном, я вирішила піти додому і зайняти варту під дверима. Щойно підійшла, двері махом розчинились і вийшла мама.

— Де ти лазиш так пізно, спати лягай! — вона карбувала кожне слово, жбурляючи їх у мене. В очі не дивилась. Іноді мені здавалося, що вона бачить когось за моєю спиною і кричить на нього.

— А ти куди?

— У мене чергування, прийду зранку, — коротко відрізала мама. Обличчя у неї було злим.

Я мовчала, знаючи, що вона все одно не почує ні моїх сліз, ні прохань. Але твердо вирішила не йти до школи. Катюня сиділа на обшарпаній канапі, серед звичного розгардіяшу, схрестивши руки на грудях. Губи у неї стали тонкими, погляд замисленим, гострим. Інстинктивно вона підняла ступні й торкалася підлоги лише кінчиками пальців, щоб не забруднитися чи не змерзнути: килима на підлозі не було. Від цього її ноги здавалися ще стрункішими, а поза елегантною. Своєю присутністю вона освітлювала нашу похмуру кімнату, біля Катюні завжди було тепло і затишно.

Я підсунула до неї кімнатні капці й мовчки сіла поряд. Немов проганяючи видиме тільки їй марення, Катюня потерла руками очі, стрепенулася і швидко заговорила:

— Марушко, подивися, що я принесла — твоя улюблена ковбаска і булочки, не їж усю відразу, живіт заболить, і білі шкарпетки на завтра з помпончиками, а це кеди для школи, у вас обов'язково будуть уроки фізкультури.

Ми мали власну традицію — я завжди кидалась їй на шию з вигуком: «Дякую, мамусю», хапала з рук «Лікарську» і починала їсти.

Мабуть, сьогодні всі сили змарнувала на оплакування волосся, тож сиділа, не поворухнувшись. А може, тому, що мені сім і я занадто доросла.

— Не піду завтра до школи, не можу.

Катюня мовчала, знову хотілося плакати. Подумалося, що у мене хитрі сльози, вони люблять показуватися, коли Катюня поряд. Вона зважає, сумує разом зі мною, а потім їх утирає. А маму сльози бояться, вони не бризкають із очей, а ховаються всередину і там перетворюються на камінчики. У мене багато камінчиків, ціла гора.

— Розумію, я б теж засмутилась, у тебе було таке гарне волосся. Але перед школою дітям обрізають коси, щоби було легше доглядати. Завтра, коли прийдеш до школи, побачиш різні стрижки — короткі, середні, довгі. Тут мама має рацію. Але потрібно було зробити це в перукарні або іншими ножицями.

— Ти мені правду кажеш? — запитала я.

— Звісно, я колись тобі брехала?

— Ні, але чому ти налякалася, коли мене побачила? І Галя. А якщо завтра діти теж злякаються?

— То від несподіванки, я довго міркувала, що робити зі стрічками, як правильно пов'язати, бо у мене хлопці, ти ж знаєш. Дивлюсь, а волосся нема.

— Я все одно не хочу йти, боюся.

— Це нормально. Я, пригадую, теж боялась, і Вітька, він обпісявся в перший день школи, так нервувався.

— Не може бути, Вітька?! — важко було уявити. — І Толік теж?

— Ні, Толік, навпаки, хотів до школи, він у мене, як Знайко, жив би у школі або в бібліотеці. А от Вітька боявся.

— Отже, Вітька Незнайко.

Ми обидві засміялися.

— А тебе теж постригли перед першим вересня?

— Не пам'ятаю. Пошукаємо завтра мої дитячі знімки.

— Усе одно не хочеться, можна, я не піду?

— Люба, послухай. Тобі вже сім років. Школа — те місце, де ти повинна бути разом з іншими дітьми.

— А як же волосся і твої стрічки?

— Ну, стрічки можна пов'язати і на коротше волосся, хочеш, спробуємо?

Я витягла з шафи білу напівпрозору стрічку, схожу на сніг.

— Тримай два пальці отак, — хрещена зафіксувала відстань між моїми пальцями.

Швидко намотала на них стрічку і, залишивши довгі кінці, перев'язала утворені петлі. Вийшов маленький білий снопик. Вона акуратно його зняла і випростала кожну петлю. Я охнула від подиву: вийшов круглий бантик, схожий на квітку.

— Ось так! — сказала Катюня і приклала квітку до свого волосся. — Ти завтра будеш найкрасивішою в класі. А після школи поїдемо на морозиво і зайдемо до моєї подруги в перукарню — підправити твою стрижку.

Доки Катюня говорила, у мене, попри власну волю, розтягнулися губи і склалися в посмішку. Я кинулась їй на шию, як раніше, не зважаючи на те, що мені вже сім.

У школі спочатку не сподобалося. Діти забігли з вулиці й зайняли всі парти, я злякалась, що мені не вистачило місця в першому класі, але помітила що остання парта вільна. Наша вчителька не була такою доброю, як Катюня, але й не злою. Першого ж дня ми перезнайомились, і вона попросила розповісти віршика. Я знала три, але нікому не розповідала. Соромилася. Спочатку сиділа сама, потім з Іркою за третьою партою, з Вадимом, далі знову сама. Нас постійно пересаджували, а я цього не любила, боялася нового і довго звикала.

Згодом, коли ми навчилися читати, у нас перевіряли швидкість і техніку читання. Найшвидше читала Наташа — 84 слова на хвилину, найгірше Руслан — 7 слів. Я читала 26 слів. Коли вдома повідомила свій результат — мама змовчала. Вона ніколи не хвалила і не вичитувала мені за оцінки. Але могла сильно вилаяти за зіпсовану річ чи подерті колготки. Мама мало заробляла і «тягнула» мене сама. Я чула, як сусідки на кухні про це балакали, але не зрозуміла, куди вона мене тягнула.

У школі дізналася, що я на-пів-си-ро-та і з не-бла-го-по-луч-ної родини. Коли здавали гроші на шкільні потреби, я могла здавати

половину. Мабуть, інші діти мені заздрили. Бо грошей завжди не вистачало.

А Катюня, навпаки, засмутилась, коли дізналася про 26 слів.

— Треба більше читати, — зауважила вона, і принесла книжки своїх хлопців.

Читати я не любила, особливо вголос, але всі казали, що потрібно читати, аби стати розумною людиною.

Після невдалої стрижки на 1 вересня мама ножиць до рук не брала. Волосся швидко відросло, і перед новим роком я могла запетлювати куцого хвостика. Вони з Катюнею більше не сварились. І в нас було багато хороших днів. Щоранку ми їхали до школи автобусом. Шість зупинок, тридцять хвилин. Найчастіше мене забирала зі школи мама, іноді Катюня, їй було не важко, бо її Толік навчався зі мною в одній школі. Хоча Катюню я любила найбільше, але найщасливішою почувалась у ті дні, коли нас забирав дядько Іван. Він завжди підсаджував мене в кабінку ЗІЛа першою і садовив поряд зі собою; Вітька б ніколи мені не дозволив там сидіти, а Толіку було байдуже.

Обличчя дядько Іван мав веснянкувате, кругле, як пшеничний корж, а щирокуба посмішка ще дужче його викруглювала. Голос гучний і приємний, він завжди жартував, завиграшки повертаючи кермо вантажівки. Я часто уявляла, що він мій батько. Так, мабуть, чинять усі безбаченки. Мріялося, що ми разом їдемо додому, там на нас чекають теплий обід, іграшки і щось таке, чого мені завжди не вистачало. А іноді я дозволяла собі геть розперезатися. Заплющивши очі, провалювалась, як Аліса до кролячої нори, у дивний світ фантазій. Там мама ніколи не кричала; в холодильнику була «Лікарська», а за склом у буфеті — льодяники «Олівці»; ніхто мене не ображав, а сусіди запрошували в гості. Уповільнивши дихання і переконавшись, що ніхто не потурбує, я заходила у святиню своїх мрій. Там мама збирала речі, лагідно брала мене за руку, і ми йшли. Дорогою мовчали, але я зовсім не хвилювалась, це мовчання було незвичайним, урочистим. Мама відчиняла знайомі двері, заводила до кімнати, де на мене уже чекали. Схвильована Катюня, спокійний дядько Іван, Толік, Вітька одночасно підводились зі своїх місць і йшли назустріч, вони всміхалися, я теж. «Ну нарешті й Маруша з нами», — шепотіла Катюня, обіймаючи мене. Перехоплювало подих, я боялася видихнути,

щоб не випустити, не розвіяти свого щастя. А потім розплющувала очі, й усе зникало.

До закінчення першого класу я читала 60 слів за хвилину. Але вдома могла читати більше. Другий клас нічим не відрізнявся від першого, нас знову пересадили, я продовжувала бути напівсиротою й ніяковіла, коли на мене всі дивилися. До школи почала добиратися самотійно, і це було чудово. Жовтий лупоокий ЛіАЗ № 11 їздив за розкладом. У салоні вранці було зимно, а пообідді жарко та млосно, мене часто піднуджувало від запаху бензину і мастила.

На зупинках стояли автомати з газованою водою. За три копійки солодка з сиропом, за одну — колюча і солонувата. Склянка одна на всіх, і перед тим, як пити, потрібно було перевернути її доверху денцем та сильно надавити. З нетрів апарата пробивався кволенький фонтанчик води, яким можна помити склянку, руки, і побризкатися, доки дорослі не бачать.

Щомісяця мама купувала мені проїзний з літерами «А» і «У». «А» означало автобус, «У» — учнівський. Коли не встигала купити, то видавала десять копійок на два квитки. Квиток потрібно було вставити в компостер і пробити дірки. А коли не було грошей на квиток — їхала «зайцем». Хвилювалася страшенно. Коли залишалось дві-три зупинки, виходила і йшла пішки. Контролери смикали «зайців» за одяг, не випускали з автобуса, доки не сплатиш їм штраф — три рублі. А могли сфотографувати і почепити фото в автобусі. Я бачила такі фото, їх підписували «Вони ганьблять наше місто». З мене досить було того, що я ганьбила маму, а якщо зганьбити ціле місто, як потім у ньому жити? Це все не давало мені спокою.

У другому класі я почала відвідувати шкільну бібліотеку. Пам'ятаю, як сподобались книги «Принц і Жебрак» та «Робінзон Крузо». Також я перечитала 14 томів «Тарзана» Едгара Берроуза, «Анжеліку», ту, що маркіза янголів, ці романи тоді читали всі і мама теж. Улюбленою книгою мого дитинства став багатотомник «Пригоди Томека», який принесла Катюня. Коли було самотньо або йшов дощ, бралася за «Майстра і Маргариту», але від неї у мене починала боліти голова.

Хороших днів у нас із мамою ставало дедалі менше. Вона часто пиячила, не пильнувала за чергуваннями на прохідній, постійно спала

вдень і могла всю ніч читати. Мала в настрої дві погоди — не помічала мене або, перебравши з випивкою, за щось сварила.

Третій клас запам'ятався бентежливими подіями. Катюня подарувала мені справжнього наручного годинника, а наш клас прийняли до лав жовтенят. Відтепер ми на шлейці шкільного фартуха, а хлопці на лацкані курточки, вище серця, носили зірочку з Володею Ульяновим. Того урочистого дня нам наказали прийти в білих фартухах, а хлопцям у білих сорочках. Для фото. Всі так і прийшли, крім мене й одного брата по нещастю. Він прийшов у сорочці «хакі». Учителька вишпетила його, обізвавши «недостойним», і хижими очима стала шукати жертву в білій сорочці. Вона підбігла до нашої парти і крикнула до Віталіка:

— Швидко знімай сорочку!

— Ні! — твердо сказав Віталік.

— Що?!

— Це моя сорочка, і мама не дозволяє давати одяг іншим.

— Як ти смієш так казати? Тебе щойно прийняли в жовтенята, ти повинен пишатися цим званням, бути достойним, жертвувати всім для інших, як Володимир Ілліч Ленін! — учителька, нахилившись, стала трясти Віталіка за плечі, вона була так близько, що я помітила лупу на її волоссі. Вона трясла і репетувала, доки сльози не бризнули з великих карих очей Віталіка. Вчителька випросталась і зі всієї сили шарпнула зірочку з білої сорочки. Значок вирвався з «м'ясом», він був не звичайний, як у всіх, — на шпильці, а вкручувався у тканину. Йому звідкись мама привезла. Віталік затулив дірку рукою, зігнувся і заплакав. Я відчувала, як йому погано, але не могла поворухнутись і вимовити жодного слова.

Учителька підійшла до свого столу, пожбурила значок і знову закричала:

— Ти недостойний бути жовтеним і носити зірочку! Я попрошу директора виключити тебе з лав жовтенят.

Віталік уже не схлипував, а ридав. На перерві він прожогом кинувся з класу, я побігла за ним і чекала, доки він вийде з хлопчачого туалету.

— Стій! Тримай, це тобі! — я вклала у його руку звичайну металеву зірочку з кіоску «Союздрук» за 15 копійок.

— А як же ти? Що мамі скажеш? — запитав Віталік, і я побачила, що від води у нього злиплися довгі вії.

— Набрешу, що загубила, подумаєш, — безпечно сказала я, розтягуючи останнє слово. З усіх сил вдавала байдужість, хоча знала, що вдома влетить.

Коли прийшов фотограф, Віталіка, мене і хлопчика в «хакі» не фотографували. Мій чорний фартух не пасував до свята, Віталік був «недостойним», хлопчику в «хакі» ніхто не дав білої сорочки. Нас зняли на загальне фото, поставивши у самий кінець, щоб не було видно. По всьому привітали і запевнили, що в четвертому класі приймуть у піонери.

Удома в нас теж відбулися зміни — у мами з'явився Вася. На кухні відбулася термінова нарада з цього приводу, і жінки перейменували Васю. Всі позаочі стали називати його «хахаль». Іноді він приносив мені цукерки, одного разу купив зошити і пензлика. Зміни торкнулись і нашої кімнати — Вася приладнав карниз посеред стелі, а мама повісила штору. Коли вони засмикували штору, я начебто опинялася в іншій кімнаті, мені це дуже подобалось. Я могла читати і малювати, але тільки на своєму ліжку, стіл та стільці zostалися у них. Але на моїй половині був холодильник, і з появою Васі там частенько з'являлося щось смачне.

Опісля шторки мене чекала ще одна дивина — ми почали разом їсти. За одним столом, як родина з картинки в підручнику. У нас не було скатертини і красивих тарілок, і родиною ми були не справжньою, але традиція виникла. Вася не їв, а глитав страви, голосно плямкаючи, забороняв розмовляти за столом. Я намагалася втекти першою, за що отримувала лупня від Васі або мами. Потрібно було сидіти, доки всі не закінчать їсти. Мені важко було всидіти на місці через хвилювання і запах мастила та поту від роби нашого пожильця. Починала гризти нігті, за що знову отримувала по шиї. Тоді сідала на руки і чекала кінця трапези. Мама сиділа навпроти, підпирала рукою голову і всміхалася, дивлячись на Васю.

Вася не завжди у нас ночував, коли його не було кілька днів поспіль, приходили мамині друзі по чарці й обережно запитували, чи є «командировочний». Цікаво, чому всі називали його різними іменами.

Я продовжувала читати, але техніки читання у нас давно ніхто не перевіряв. Мої однолітки відвідували, крім школи, різні гуртки — малювання, танців, гімнастики. Мене не водили на заняття гуртків, і я переконала себе, що й не дуже хотілося.

Портфель, що подарувала Катюня в першому класі, був досі цілим, тільки ручка обтріпалася, довелось обернути її синьою ізострічкою. Для четвертого класу так хотілося мати нового портфеля, адже мені буде дев'ять! А на старому зображений котик, це для малюків. Мама вже не купувала мені проїзний на місяць. Її вигнали з прохідної, а нової роботи вона не знайшла. Копійки на дорогу я брала у грибочку. В нас на шафі стояв дерев'яний грибочок, куди мама завжди зсипала копійки після походу в крамницю. А що буде, як гроші переведуться й там?

Іноді я виходила з дому раніше і йшла пішки. Поверталась у той самий спосіб, заощадивши десять копійок. Тоді мала змогу купити в їдальні дві булочки. З солодким сиром були найсмачніші. Найважче було їх дочекатися. На першій перерві я бігла до їдальні й, затамувавши подих, дивилась, як чарівниця в білому халаті та накрохмаленому ковпаку примощує в духовку величезне деко білих блискучих кавалочків.

— А булочки готові? — знаючи відповідь, запитувала я.

— Ні, доцю, зайди після другого уроку, — відповідала кухарка. Вона мене добре знала і ніколи не сердилася за те, що я їй набридаю. Обличчя у жінки було розпашілим від жару й усміхненим. Іноді вона пригощала мене коржиком чи скибкою батона з маслом. А після другої перерви я знову бігла до їдальні й однією з перших ставала до черги. Першу булку ковтала відразу, а другу їла всмак дорогою додому.

Коли падав дощ, доводилось їхати автобусом. Булочок того дня у мене не було. Я не розуміла людей, які любили дощ.

Одного ранку я зібралася до школи, а мама все ще не виходила зі своєї «половини». Подумавши, наважилася увійти за грішми на квиток. Я була впевнена, що вони з Васею не сплять — канапа безугавно рипала. На їхній половині не світилось, але я побачила картину, що надовго вкарбувалась у пам'ять. Маминого обличчя не було видно, її нога лежала на чужій спині, й ця волохата спина здригалася від потужних поштовхів. Канапа совалася, мов на колесах,

але ж там їх не було. Я швидко засмикнула штору і вибігла. Он воно що таке «хахаль».

Того дня вперше у житті я попалася контролерам. Вони мене не шарпали і не фотографували, але було так гірко, що хотілося розревітися. Васі скоро не стало, і на його місці з'явився Микола. Він був веселим, завжди жартував, ніколи мене не зачіпав і не вимагав сидіти за одним столом. Одного разу намагався полагодити старого телевізора, але не вдалося. Усередині щось клацнуло, дзенькнуло і засмерділо горілим. Довелося винести рештки телевізора на смітник. Вони з мамою часто сварились, і врешті вона його вигнала. Чоловіки приходили в нашу кімнату, затримувалися ненадовго і зникали. А ми залишалися.

Сусіди в гуртожитку теж постійно змінювалися. Вони отримували квартири в будинках зі справжньою ванною, окремим туалетом і переїздили. На їхньому місці з'являлися нові обличчя. На першому і другому поверсі жили «сімейні», на третьому «командировочні». У нас була комендантка, яка вирішувала, хто де буде жити, і завжди погрожувала мамі виселенням, якщо та не перестане пиячити.

На третьому поверсі завжди було тихо і чисто, не верещали діти, в туалеті всі раковини справні, й у жодній не промивали хробаків. Коли йшов дощ і не було змоги вийти на вулицю, я влаштовувала собі подорож іншими поверхами. Особливо любила ходити по третьому. Потім одна родина «домовилася» з коменданткою й отримала кімнату на третьому поверсі для командировочних. Так у нашому гуртожитку з'явилась Альонка. Старша на два роки, ох і незлюбила вона мене. І побачивши на третьому поверсі, завжди проганяла. У дворі всі пересварились через нову сусідку, бо вона дружила завжди з кимось одним.

...Від дверей до вікна з кожним роком ставало менше кроків. Я росла, а кімната ні. Іноді здавалося, що вона зменшується. І скоро стіни та стеля почнуть насуватися з усіх боків. Добре, що моє ліжко біля дверей. Після того випадку з деревом і котом мене почали запрошувати в гості. Не до кожної кімнати, але в деякі я заходила. І всі мені подобалися більше, ніж наша. Там були інші запахи, жінки постійно щось прибирали й мили, все лежало на своїх місцях.

Уперше, повернувшись до нашої кімнати після відвідин сусідів, мені здалося, що я в темній пащі звіра. Зараз він мене пережує і проковтне, разом із порожніми пляшками, розкиданими речами та брудом. Я зрозуміла, чому сусіди до нас не заходять і не пускають дітей. Хотілося теж стати нормальною, як усі, але що робити? Для початку винесла на смітник порожні пляшки, а коли мама заснула, відправила туди і напівпорожні. Навчилася мити тарілки й замацані брудними руками склянки. А варити макарони, смажити картоплю і яйця давно уміла. Готувати не важко, коли є з чого.

Окрім мами й Катюні, у мене була бабуся. Я її не знала, колись у них із мамою стався конфлікт, і ми не їздили в село. Але одного разу вона приїхала до нас. На вигляд звичайна бабуся — хустка, світла сорочка, квітчаста довга спідниця, але я не могла відвести погляду. Це ж треба, у мене є бабуся...

Спочатку вони з мамою спокійно розмовляли, а потім почали сперечатись. Я з нетерпінням чекала, коли вони закінчать, мама поставить чайник, а мене відправить у найближчу крамницю за печивом, ми вперше разом сядемо за стіл... Але нічого не відбулося, бабуся мовчки зібралась і пішла, а мама залишилася сидіти на канапі. Я стояла за шторою і не знала, що робити: не хотілося відпускати бабуся. Недовго думаючи, вислизнула з кімнати і наздогнала її у дворі. Тупцяла ззаду й не наважувалася заговорити. Бабуся тим часом перетнула двір і рушила у напрямку зупинки. Зволікати не було часу:

— Бабусю, а коли ви знову до нас приїдете? — я намагалася говорити голосно, а вийшло зовсім тихо. Але вона почула, обернулася й уважно почала мене розглядати.

— А ти ж у нас хто, Маріка?

— Ага, — було приємно, що бабуся знає про мене.

— Колись мама приїздила з тобою маленькою. Але ж і крикункою ти була, ніхто заспокоїти не міг, — сказала бабуся, і її суворий погляд зник, обличчя помедовіло. — Не знаю, чи приїду, бач, не раді мені тут.

— Як це не раді? Я дуже рада! Я ж взагалі не знала, що ви у мене є, а тепер знаєте, як рада! Я б і сама приїхала, але не знаю дороги. Всі діти їздять до своїх бабусь.

КУПИТИ